

10.17951/j.2019.32.2.213-222

ANNALES
UNIVERSITATIS MARIAE CURIE-SKŁODOWSKA
LUBLIN – POLONIA

VOL. XXXII, 2

SECTIO J

2019

Uniwersytet Śląski w Katowicach. Wydział Etnologii i Nauk o Edukacji

KATARZYNA JAS

ORCID: 0000-0002-8382-1423

katarzyna.jas2@gmail.com

*Środowisko rodzinne a poczucie tożsamości osób w wieku
późnej dorosłości na przykładzie Śląska Cieszyńskiego*

Family Environment and Identity of People in Their Late Adulthood
on the Example of Cieszyn Silesia

STRESZCZENIE

Celem niniejszego opracowania jest zwrócenie uwagi na rolę rodziny w kształtowaniu tożsamości osób w wieku późnej dorosłości. Na Śląsku Cieszyńskim rodzina zajmowała i zajmuje znaczące miejsce w życiu mieszkańców. Jest miejscem wychowania, kontaktów międzypokoleniowych, źródłem tradycji, transmisji wartości oraz kształtowania tożsamości dzieci i młodzieży, a także osób w wieku późnej dorosłości. Życie rodzinne staje się dla osób w wieku późnej dorosłości motorem, który napędza do podejmowania wielostronnej aktywności, a ta z kolei przyczynia się do ugruntowania istniejącego już poczucia tożsamości lub postrzegania własnej osoby w nowych kategoriach.

Słowa kluczowe: rodzina; tożsamość; osoby w wieku późnej dorosłości; Śląsk Cieszyński

WPROWADZENIE

Jednym z głównych obszarów wyznaczających kształtowanie się tożsamości osób w wieku późnej dorosłości jest środowisko rodzinne. Życie rodzinne osób starszych mieszkających w polskiej i czeskiej części Śląska Cieszyńskiego – na pograniczu polsko-czeskim – na przestrzeni lat ulegało licznym przemianom. Wynikało to ze zmian społecznych i kulturowych, spowodowanych głównie transformacją ustrojową w Polsce i Czechach. Seniorzy przez wiele lat byli poddani oddziaływaniom systemu socjalistycznego, po 1989 r. natomiast – kiedy Polska i Czechy stały się krajami demokratycznymi, opartymi na gospodarce wolnoryn-

kowej, pluralizmie politycznym i kulturowym – uczestniczą w kreowaniu społeczeństw demokratycznych. Wiele zdarzeń było bardzo istotnych dla ich życiowych decyzji i kształtowania tożsamości.

Osobom w wieku późnej dorosłości – zarówno Polakom, jak i Czechom – przyszło żyć w okresie intensywnych zmian politycznych, społeczno-gospodarczych i kulturowych. W Polsce stało się to dzięki porozumieniom Okrągłego Stołu, a w Czechach w wyniku tzw. aksamitnej rewolucji.

Rezultatem przeprowadzonych badań jest zapis stanu współczesnego, obejmującego przemiany społeczno-cywilizacyjne, które swym oddziaływaniem objęły społeczności Polaków i Czechów (wejście do NATO w 1999 r., Unii Europejskiej w 2004 r., strefy Schengen w 2007 r.) i niewątpliwie wpłynęły na życie rodzinne oraz kształtowanie tożsamości badanych seniorów.

BADANI I PRZEDSIĘWZIĘCIE BADAWCZE

W badaniach podjęłam próbę ustalenia odpowiedzi na pytanie: Jak spostrzegana jest przez osoby w wieku późnej dorosłości rola rodziny w kształtowaniu (się) tożsamości?

Prezentowane niżej wyniki są efektem poczynąń badawczych prowadzonych na potrzeby rozprawy doktorskiej¹. W badaniach wykorzystano – zgodnie z typologią K. Rubachy (2008, s. 132) – ankietę jako metodę zbierania danych ilościowych. Kwestionariusz ankiety został przygotowany w języku polskim dla osób mieszkających w polskiej części Śląska Cieszyńskiego oraz w języku czeskim dla osób mieszkających w części czeskiej. W celu pogłębienia badań ilościowych przeprowadzono badania jakościowe (Rubacha 2008, s. 129–151). Łącznie było to 15 wywiadów – z dziewięcioma osobami żyjącymi w polskiej części Śląska Cieszyńskiego i z pięcioma osobami żyjącymi w części czeskiej.

Badania zostały zrealizowane w 2013 r. w polskiej (Cieszyn) i czeskiej części (Czeski Cieszyn) Śląska Cieszyńskiego. Uczestniczyło w nich 110 osób w wieku późnej dorosłości. Termin „późna dorosłość” odnosi się do okresu starzenia się człowieka nazywanego tradycyjnie starością. Granice tego okresu rozwojowego oscylują od 55. do 60. roku życia i więcej (Harwas-Napierała, Trempała 2002, s. 15, 263). Na tym etapie rozwoju jednostka dokonuje podsumowania swojej egzystencji. Taka sytuacja może przyczynić się do dalszego kreatywnego rozwoju lub budowania negatywnego napięcia wynikającego z radzenia sobie z kryzysem tożsamości. W związku z tym interesujące wydaje się poznanie sposobów radzenia sobie tej grupy wiekowej z trudnościami w kształtowaniu tożsamości.

¹ Temat ten szerzej opisałam w dysertacji pt. *Poczucie tożsamości osób w wieku późnej dorosłości – studia i doświadczenia na przykładzie Śląska Cieszyńskiego* napisanej pod kierunkiem dr hab. Aliny Szczurek-Boruty (Uniwersytet Śląski, Wydział Etnologii i Nauk o Edukacji w Cieszynie).

Wybór terenu badań: polskiej (Cieszyn) i czeskiej części (Czeski Cieszyn) Śląska Cieszyńskiego, nie był przypadkowy. Cieszyn oraz Czeski Cieszyn to dwa sąsiadujące ze sobą miasta znajdujące się na terenie historycznego Śląska Cieszyńskiego. Śląsk Cieszyński to region usytuowany w granicach Rzeczypospolitej Polskiej i Republiki Czeskiej – to miejsce styku, przenikania tradycji, obyczajów i zachowań różnorodnych grup kulturowych (Chlebowczyk 1983).

W badaniach zastosowano celowy dobór próby z populacji skończonej (Pilch, Bauman 2001). W badaniach ilościowych osób starszych wykorzystano metodę doboru nielosowego – dobór celowy (w wieku późnej dorosłości), a także dobór kuli śnieżnej (Rubacha 2008, s. 231–232). W badaniach jakościowych zaś reprezentację podgrup, w skład których weszli mieszkańcy polskiej i czeskiej części Śląska Cieszyńskiego.

Uzyskany materiał empiryczny poddano obróbce dostępnymi aplikacjami statystycznymi. Jest on źródłem informacji o współczesnych seniorach żyjących w wielokulturowym, pogranicznym środowisku. Do obróbki zebranego materiału zastosowano analizę kanoniczną (wielowymiarowe korelacje dwóch list zmiennych, ładunki kanoniczne) (Frankfort-Nachmias, Nachmias 2001). Dla szacowania związków pomiędzy wybranymi zbiorami zmiennych wykorzystano analizę kanoniczną (Ferguson, Takane 2004, s. 532–533). Dla dwóch zbiorów zmiennych określono wagi maksymalizujące korelację między sumą wyników ważonych dla tych zbiorów. Pierwiastki kwadratowe z wartości własnych interpretowane są jako współczynniki korelacji kanonicznych.

RODZINA JAKO MIEJSCE KSZTAŁTOWANIA TOŻSAMOŚCI OSÓB W WIEKU PÓŻNEJ DOROSŁOŚCI

Z przeprowadzonych dotychczas badań naukowych dotyczących funkcjonowania rodziny na Śląsku Cieszyńskim wynika, że rodzina zajmuje szczególnie miejsce w życiu mieszkańców tego regionu. Podejmowano m.in. próby przedstawienia wzorów życia rodzinnego, towarzyskiego i sąsiedzkiego rodzin zaolziańskich (Rusek 1997). W literaturze przedmiotu można odnaleźć również zagadnienia dotyczące wychowania w rodzinie i społecznościach wielokulturowych (Nikitorowicz 1999). Rodzina jest też przedstawiana jako źródło tradycji i środowisko, w którym zachodzi transmisja wartości (Szczurek-Boruta 1998, s. 99–119).

Przemiany współczesnego świata wywołały przeobrażenia w funkcjonowaniu rodziny. Obserwuje się wiele zagrożeń dla relacji międzypokoleniowej. Zmiany zaszły w strukturze rodziny, lecz także w kwestii stosunku członków rodziny do osób starszych, chorych i umierających w domu rodzinnym. Dawniej rodzina do ostatnich chwil życia opiekowała się osobami w zaawansowanym wieku: „Rodzina towarzyszyła odchodzeniu bliskich jej osób w domu, a dzieci w sposób na-

turalny dowiadywały się od starszych członków rodziny prawdy o przemijaniu” (Konieczna-Woźniak 2008, s. 309).

Z powodu ograniczenia aktywności zawodowej oraz licznych problemów zdrowotnych osoby starsze często mogą czuć się wykluczone w rodzinie, może być ona źródłem problemów osób starszych, ale też szansą na integrację własnej tożsamości, zaangażowanie się w wielopokoleniowy przekaz wartości.

Badane osoby stanowiły grupę specyficzną wśród seniorów z uwagi na prezentowany przez nie aktywny model starości. Rodzina dla tych osób była czynnikiem kształtowania się tożsamości w dzieciństwie i młodości i jest nim w ostatniej fazie ich życia.

Stosunek do starszego pokolenia w znacznej mierze jest uwarunkowany zajmowanym stanowiskiem wobec tradycji. Kiedy istnieje ciągłość kulturowa, dziedziczenie wartości, wzorów postępowania, wówczas można zauważyć, że pozycja osób starszych jest wysoka, gdyż są one przekazicielami tradycji, norm dla pokoleń występujących (Waroch-Kardas 1988, s. 67).

Każda rodzina przechodzi w swoim obrębie zmiany, które uzależnione są od jej fazy rozwoju. Należy podkreślić, że każda faza nakłada na członków rodziny inne zadania i daje inne uprawnienia (Szatur-Jaworska 2000, s. 94). Mimo wielu czynników zagrażających prawidłowemu funkcjonowaniu rodziny dla wielu osób jest ona środowiskiem, które zapewnia poczucie bezpieczeństwa, szczególnie dzieciom i osobom starszym. Jest tą komórką społeczną, w której szuka się pomocy w sprawach materialnych, socjalnych, duchowych i ekonomicznych.

Dla osób starszych rodzina to „podmiot integrujący wszystkich jej członków. W jej wnętrzu osoba w podeszłym wieku powinna mieć swoje miejsce i to nie o charakterze drugorzędny” (Szatur-Jaworska, Błędowski, Dzięgielewska 2006, s. 88).

Często osoby w wieku późnej dorosłości są w rodzinie „najważniejszym pasem transmisyjnym, służącym przekazywaniu wzorców kulturowych następnemu pokoleniu” (Merton 1982, s. 221–222). Osoby starsze są „przekazicielami i strażnikami tradycji. To dzięki nim rodzina kształtuje w swoich członkach tożsamość społeczno-kulturową” (Szatur-Jaworska i in. 2006, s. 88). Na rodzinie osoby starsze, zwłaszcza samotne, koncentrują swe uczucia, „na niej przede wszystkim skupiają swoją aktywność, od rodziny też oczekują oparcia i pomocy w potrzebie” (Szatur-Jaworska i in. 2006, s. 94).

Zdaniem Leona Dyczewskiego starsze pokolenia są:

(...) ważnym czynnikiem stabilizacji oraz kontynuacji rodziny i społeczeństwa. Ogarniają refleksją wszystko, co przeżyli i czego byli świadkami, a wyprowadzone wnioski odnoszą do teraźniejszości i przyszłości, przestrzegają przed pomyłkami. Z kolei młode pokolenie wyraźnie jest nastawione na przyszłość, na jej budowanie. Tylko więc wspólne pokolenia mogą kształtować odpowiednie warunki dla swego rozwoju. (Dyczewski 2002, s. 123)

Funkcjonowanie członków rodziny obok siebie wywołuje kryzysy i konflikty. Rodzinne działanie dla wspólnego dobra przyczynia się do stworzenia pozytywnych relacji międzypokoleniowych. Dla każdego członka rodzina jest wspólnotą, z której aby czerpać, należy również dawać. „Rodzina jest więc nie tylko jednostką prawną, społeczną i ekonomiczną, lecz także naturalną wspólnotą miłości i solidarności; najlepszą z możliwych wspólnotą dla nauczania i przekazywania wartości kulturowych, etycznych, społecznych, religijnych, estetycznych, patriotycznych i innych” (Wielgus 2001, s. 201).

Poszukiwanie tożsamości jest jednym z najistotniejszych i najtrudniejszych zadań w poszczególnych fazach rozwoju człowieka. „Sukces bądź niepowodzenie w zbudowaniu jasno określonej tożsamości ma istotne implikacje dla wielu ważnych funkcji psychicznych, takich jak autoregulacja, przetwarzanie informacji odnoszących się do Ja, doświadczanie afektu, wyznaczanie celów, spostrzeganie innych czy też zachowania wobec innych” (Forgas, Williams, Wheeler 2005, s. 130).

Zygmunt Bauman (1993, s. 8) postrzegał tożsamość jako jedną z „najbardziej uniwersalnych ludzkich potrzeb, potrzeb przynależności lub bycia akceptowanym, potrzeb bezpieczeństwa”. W niniejszym opracowaniu posłużono się ujęciem poczucia tożsamości w rozumieniu Erika H. Eriksona (1994, s. 52): „(...) poczucie tożsamości obejmuje sposoby świadomego doświadczania dostępnego introspekcji, sposoby zachowywania się oraz nieświadome stany wewnętrzne obserwowane przez innych”.

W procesie poszukiwania własnej tożsamości człowiek często jest zmuszony do dokonywania wyboru pomiędzy dostosowaniem się do istniejącego porządku a potrzebą wyrażania siebie, własnej tożsamości.

Wyniki przeprowadzonych badań wskazują na to, że ważnym czynnikiem kształtującym poczucie tożsamości osób starszych mieszkających w polskiej i czeskiej części Śląska Cieszyńskiego była i jest nadal rodzina. Istnieje związek między środowiskiem rodzinnym a poczuciem tożsamości osób w późnej dorosłości: kanoniczne $R = 0,70178$; $\chi^2(18) = 87,706$; $p = 0,0000$; korelacja wysoka, zależność znacząca (Guilford 2002, s. 10).

Rodzina jest zatem ważnym wyznacznikiem kształtowania (się) tożsamości seniorów żyjących w polskiej i czeskiej części Śląska Cieszyńskiego. Specyfiką cieszyńskich rodzin jest wierność obyczajom oraz przywiązanie do tradycji i wielopokoleniowość (*Encyklopedia...* 2002, s. 10).

W opinii Aliny Szczurek-Boruty za klasyczną rodzinę współczesną zamieszkującą teren Śląska Cieszyńskiego można uznać:

(...) zmodyfikowaną rodzinę poszerzoną (tzn. są to takie rodziny małe, które choć mieszkają osobno, utrzymują silne więzi emocjonalne i kulturowe z krewnymi bądź są to trzypokoleniowe rodziny mieszkające pod wspólnym dachem, prowadzące wspólne lub oddzielne gospodarstwo domo-

we). Za typową cechę rodziny śląskiej uznać można w tym kontekście poszanowanie dla rodziców, kult pracy oraz poczucie więzi z najstarszym pokoleniem. (Szczurek-Boruta 1999, s. 155)

Badani wskazali na to, że w domu rodzinnym dbano o przekazywanie tradycji związanych z kulturą narodową i kulturą regionu. Nawiązując do stwierdzenia Anny Szczypki-Rusz (2000, s. 49): „[...] [w] rodzinie śląskiej dużą wagę przywiązywano do tradycji, która aktualnie, jak się wydaje, sprowadza się głównie do kultywowania obrzędowości rodzinnej i w pewnym stopniu – pielęgnowania języka rodzinnego”, można stwierdzić, że rodzina dla mieszkańców Śląska Cieszyńskiego jest niezmiennie istotnym środowiskiem rozwoju, przyswajania religii, norm, wartości i zasad moralnych oraz dziedzictwa kulturowego.

Wspólnota rodzinna stanowi najważniejszą przestrzeń, w której żyje człowiek, uczestniczy w jej trwaniu, przyczynia się do zachowania jej ciągłości i rozwoju. O tym, jakiego rodzaju jest to uczestnictwo w życiu dorosłym, decydują pierwsze lata życia spędzone w gronie najbliższych (Nikitorowicz 1999, s. 66–67). To za pośrednictwem rodziców i dziadków dziecko jest łagodnie wprowadzane w kod kulturowy pozwalający mu na komunikację z innymi ludźmi oraz na odczuwanie wspólnoty i w ten sposób realizowanie jednej z podstawowych ludzkich potrzeb.

Tak rozumiana rodzina kształtuje i rozwija u dziecka nie tylko poczucie tożsamości dziedziczonej – w rozumieniu i interpretacji Jerzego Nikitorowicza (1999, s. 68) i jego koncepcji – które narasta wraz z interioryzacją zachowań, postaw społecznych i wartości, możliwą dzięki emocjonalnym wymiarom kontaktów międzyludzkich w małej grupie, lecz przede wszystkim wprowadza je w proces nabywania tożsamości osobowej i społecznej drogą twórczej akceptacji siebie, wymagającą od jednostki dojrzałości wyboru i poczucia własnej adekwatności (Witkowski 1989, s. 30). Rozumienie tego pojęcia jest związane z samoświadomością jednostki, świadomością emocjonalną oraz społeczną przynależnością do grupy i potrzebą funkcjonowania w jej obrębie. Świadomie dokonywany wybór tożsamości jest efektem mediacji między naturą, dziedziczeniem a kulturą – zwrócił na to uwagę J. Nikitorowicz w swojej koncepcji (1999, s. 70).

Wprowadzenie w świat kultury oraz kształtowanie tożsamości miały miejsce również w tradycyjnej rodzinie cieszyńskiej.

Tradycyjny model rodziny cieszyńskiej nie różni się zasadniczo od ogólnie mówiąc – rodziny śląskiej. Między innymi w przeszłości była to rodzina trójpokoleniowa, patriarchalna. Niekwestionowana pozycja mężczyzny – głowy rodziny, wiązała się z zaspokajaniem przez niego potrzeb ekonomicznych rodziny. Rola kobiety polegała na wychowaniu potomstwa i opiece nad nim, a także na prowadzeniu i zarządzaniu gospodarstwem domowym. (Szczypka-Rusz 2000, s. 49)

Uzupełnieniem i pogłębieniem przeprowadzonych badań ilościowych były badania jakościowe. Udzielone w wywiadzie wypowiedzi badanych potwierdziły

wyniki analiz statystycznych. Według osób w wieku późnej dorosłości zamieszkujących pogranicze polsko-czeskie rodzina przyczyniła się do ukształtowania ich poczucia tożsamości. Oto przykładowa wypowiedź:

Tożsamość we mnie ukształtowała rodzina, mama, tata, rodzeństwo jeszcze jak mieszkalam w Polsce. Dzięki nim wiedziałam, kim jestem i z kim się przyjaźnić, jakie mieć wartości. (Wywiad nr 7, kobieta mieszkająca w czeskiej części Śląska Cieszyńskiego)

Badani zdawali sobie sprawę z tego, że rodzice byli dla nich nosicielami wartości, dostarczali im wiedzy na temat tego, kim są:

Kiedys przywiązywano większą wagę do rodziny, do tego, żeby razem być, zjeść, porozmawiać, chociaż nie było tylu udogodnień, co dziś, to rodzice zawsze dla nas znaleźli czas. Wybijali nam z głowy nieprzemyślane pomysły, tłumaczyli, jak mamy postępować, wtedy rodziców się słuchało. Wydaje mi się, że w tych rozmowach przy kuchennym stole kształtowała się i umacniała nasza tożsamość. (Wywiad nr 15, kobieta mieszkająca w polskiej części Śląska Cieszyńskiego)

Osoby starsze podkreślały znaczenie zasad i norm panujących w rodzinie. Rodzina stanowiła źródło wartości przekazywanych z pokolenia na pokolenie, co ułatwiała młodym ludziom poszukiwanie tożsamości:

Zdecydowanie moja rodzina ukształtowała moją tożsamość, (...) w znacznym stopniu utrwaliła we mnie dumę z tego, że mieszkam w Cieszynie, że jestem Polakiem. (Wywiad nr 8, mężczyzna mieszkający w polskiej części Śląska Cieszyńskiego)

W przekonaniu badanych udział rodziny w kształtowaniu tożsamości narodowej jest znaczący. W udzielonych wywiadach osoby starsze akcentowały poczucie dumy z faktu, iż są Polakami lub Czechami.

O znaczącej roli rodziny w przekazywaniu wartości świadczy również następująca wypowiedź:

Moja mama, mój tata byli Polakami, non stop podkreślali, że my też nimi jesteśmy, że mamy myśleć i czuć po polsku. Rodzice przekazywali mi najważniejsze wartości, którymi mam się kierować, później te same wartości przekazywałem swoim dzieciom. (Wywiad nr 4, mężczyzna mieszkający w czeskiej części Śląska Cieszyńskiego)

Wartość rodziny jako wyznacznika kształtującej się tożsamości potwierdzają również wyniki badań, w których seniorzy wskazali na rodzinę jako jedną z najważniejszych grup, z którymi czują się związani. Rodzina – jak podkreśla Urszula Szuścik (2006, s. 375) – „stanowi wzór dla każdego człowieka w różnych sferach jego przeżyć, zachowań i postaw w kolejnych etapach życia”.

Tab. 1. Grupy społeczne, z którymi osoby w wieku późnej dorosłości czują się najmocniej związane (dane w %)

Odpowiedzi	Z rodziną	Z polskimi znajomymi i przyjaciółmi	Z czeskimi znajomymi i przyjaciółmi	Ze społecznością Śląska Cieszyńskiego	Ze społecznością mojej miejscowości	Z przedstawicielami innych narodowości
PL	94,60	76,00	64,00	78,66	72,00	65,33
CZ	94,14	71,42	60,00	62,85	60,00	48,57

PL – osoby w wieku późnej dorosłości żyjące w polskiej części Śląska Cieszyńskiego; CZ – osoby w wieku późnej dorosłości żyjące w czeskiej części Śląska Cieszyńskiego; dane liczbowe nie sumują się do 100% ze względu na możliwość udzielenia więcej niż jednej odpowiedzi

Źródło: badania własne.

Rodzina zarówno dla osób mieszkających w polskiej części Śląska Cieszyńskiego (94,60%), jak i dla osób mieszkających po jego czeskiej stronie (94,14%) jest grupą społeczną, z którą badani czuli się najmocniej związani. Z polskimi znajomymi i przyjaciółmi głęboką więź odczuwało 76% osób mieszkających w polskiej części Śląska Cieszyńskiego oraz 71,42% osób z części czeskiej. Z czeskimi przyjaciółmi i znajomymi związek emocjonalny wskazało odpowiednio 64% oraz 60% respondentów. Równie wysoki procent z nich odnotował powiązania emocjonalne ze społecznością Śląska Cieszyńskiego (78,66% oraz 62,85%). Ze społecznością miejscowości, w której badane osoby mieszkają, związanych czuło się odpowiednio 72% oraz 60% (tab. 1).

Proces kształtowania się tożsamości trwa od urodzenia aż do śmierci. Wyniki przeprowadzonych badań ilościowych i jakościowych osób w wieku późnej dorosłości dostarczają dowodów na to, że środowisko rodzinne tworzy podwaliny do budowania tożsamości oraz pozwala się jej rozwijać, a kultywowana w domu rodzinnym tradycja, wyznawane zasady i przekazywane wartości nie pozostają bez wpływu na tożsamość dzieci.

ZAKOŃCZENIE

E.H. Erikson (2002) późną dojrzałość postrzega jako okres walki z kryzysem, dokonania wyboru między integralnością a rozpaczą. Przewycięcenie kryzysu umacnia jednostkę i skłania ją do podejmowania dalszych działań. Seniorzy przez pryzmat swoich bliskich (członków rodziny) dokonują wyborów, tworzą rzeczywistość wokół siebie, ustawicznie kreują swoje Ja. Życie rodzinne jest motorem napędzającym osoby w wieku późnej dorosłości do podejmowania wielostronnej aktywności zawodowej, społecznej, fizycznej lub edukacyjnej, która z kolei przyczynia się do ugruntowania istniejącego już poczucia tożsamości lub postrzegania własnej osoby w nowych kategoriach. W konsekwencji prowadzi do rozstrzygnięcia kryzysu psychospołecznego i uzyskania odpowiedzi na pytanie: Kim jestem?

Wyniki omawianych badań nie wskazały na związek między płcią, miejscem zamieszkania i wykształceniem respondentów a postrzeganiem przez badanych rodziny jako czynnika kształtującego ich tożsamość. Z pewnością jest ona jednak miejscem wypełniania ról, realizacji marzeń i pragnień, zaspokajania swoich podstawowych potrzeb. Rzecz jasna nikt nie rodzi się tylko dla rodziny – aby się w pełni zrealizować, człowiek musi podejmować szereg działań na rzecz środowiska lokalnego, którego jest częścią.

Przywołane wyniki badań potwierdziły wagę i znaczenie rodziny w kształtowaniu tożsamości. Rodzina dla badanych osób to miejsce nabywania i kształtowania tożsamości dziedziczonej, związanej z kontekstem familijno-środowiskowym, w którym według J. Nikitorowicza (2005) następuje „wpisanie dziecka w dziedzictwo przodków”. W rodzinie dziecko stawia pierwsze kroki, zarówno w przestrzeni fizycznej, jak i symbolicznej. Wspólnota rodzinna stanowi najważniejszą przestrzeń, w której żyje człowiek, uczestnicząc w jej trwaniu i dbając o zachowanie jej ciągłości i rozwoju. Jakiego rodzaju jest to uczestnictwo w życiu dorosłym? To zależy właśnie od pierwszych lat życia spędzonych w gronie najbliższych (Nikitorowicz 1999).

BIBLIOGRAFIA

- Bauman, Z. (1993). Ziemia, krew, tożsamość. *Przegląd Polonijny*, (4), 7–8.
- Chlebowczyk, J. (1983). *O prawie do bytu małych i młodych narodów. Kwestia narodowa i procesy narodotwórcze we wschodniej Europie Środkowej w dobie kapitalizmu (od schyłku XVIII do początków XX w)*. Katowice: Śląski Instytut Nauk.
- Dyczewski, L. (2002). *Więź między pokoleniami w rodzinie*. Lublin: TN KUL.
- Encyklopedia powszechna* (2002). T. 7. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Erikson, E.H. (1994). *Identity and Life Cycle*. New York–London: W. Norton & Company.
- Erikson, E.H. (2002). *Dopełniony cykl życia*. Poznań: Dom Wydawniczy Rebis.
- Ferguson, G.A., Takane, Y. (2004). *Analiza statystyczna w psychologii i pedagogice*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Forgas, J.P., Williams, K.D., Wheeler, L. (2005). *Umysł społeczny. Poznawcze i motywacyjne aspekty zachowań interpersonalnych*. Gdańsk: GWP.
- Frankfort-Nachmias, Ch., Nachmias, D. (2001). *Metody badawcze w naukach społecznych*. Poznań: Zys i S-ka.
- Guilford, J.P. (1960). *Podstawowe metody statystyki w psychologii i pedagogice*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Harwas-Napierała, B., Trempała, J. (2002). *Psychologia rozwoju człowieka. Charakterystyka okresów życia człowieka*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Konieczna-Woźniak, R. (2008). Zaangażowanie ludzi starszych w przekaz międzypokoleniowy. W: R. Konieczna-Woźniak (red.), *Dorosłość wobec starości. Oczekiwania – radości – dylematy* (s. 305–313). Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.
- Merton, R.K. (1982). *Teoria socjologiczna i struktura społeczna*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

- Nikitorowicz, J. (1999). Szanse i zagrożenia tożsamości rodzinnej na pograniczu kultur. W: J. Nikitorowicz (red.), *Rodzina wobec wyzwań w edukacji międzykulturowej* (s. 66–78). Białystok: Trans Humana.
- Pilch, T., Bauman, T. (2001). *Zasady badań pedagogicznych. Strategie ilościowe i jakościowe*. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie „Żak”.
- Rubacha, K. (2008). *Metodologia badań nad edukacją*. Warszawa: WAIp.
- Rusek, H. (1997). *Kulturowe wzory życia polskich rodzin na Zaolziu a asymilacja*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Szatur-Jaworska, B. (2000). *Ludzie starzy i starość w polityce społecznej*. Warszawa: Oficyna Wydawnicza Aspra-Jr.
- Szatur-Jaworska, B., Błędowski, P., Dzięgielewska, M. (2006). *Podstawy gerontologii społecznej*. Warszawa: Oficyna Wydawnicza Aspra-Jr.
- Szczurek-Boruta, A. (1998). Rodzina a tolerancja (z badań młodzieży i rodziców mieszkających na pograniczu polsko-czeskim). W: T. Lewowicki, B. Grabowska (red.), *Młodzież i tolerancja* (s. 99–119). Cieszyn: Uniwersytet Śląski Filia w Cieszynie.
- Szczurek-Boruta, A. (1999). Edukacja szkolna na pograniczu polsko-czeskim (z badań społeczności Śląska Cieszyńskiego). W: J. Nikitorowicz, M. Sobecki (red.), *Edukacja międzykulturowa w wymiarze instytucjonalnym* (s. 153–165). Białystok: Wydawnictwo Trans Humana.
- Szczyпка-Rusz, A. (2000). Współczesna rodzina cieszyńska. Kim są rodzice? Kim chcieliby, żeby były ich dzieci – rzecz o tożsamości. W: T. Lewowicki, J. Suchodolska (red.), *Rodzina – wychowanie – wielokulturowość* (s. 48–55). Cieszyn–Warszawa: Uniwersytet Śląski Filia W Cieszynie, Wyższa Szkoła Pedagogiczna ZNP w Warszawie.
- Szuścik, U. (2006). Potrzeby dziecka. W: W. Korzeniowska, U. Szuścik (red.), *Rodzina. Historia i współczesność. Studium monograficzne* (s. 375–378). Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls.
- Waroch-Kardas, H. (1988). *Fazy życia zawodowego i rodzinnego*. Warszawa: Instytut Wydawniczy Związków Zawodowych.
- Wielgus, S. (2001). Rodzina wobec współczesnych zagrożeń. W: D. Kornas-Biela (red.), *Rodzina. Źródło życia i szkoła miłości* (s. 15–28). Lublin: TN KUL.
- Witkowski, L. (1989). *Rozwój i tożsamość w cyklu życia. Studium koncepcji E.H. Eriksona*. Toruń: Wydawnictwo UMK.

SUMMARY

The aim of the following study is to pay attention to a family role and importance in creating an identity of people in their late adulthood. In Cieszyn Silesia family used to be and still is a significant issue in citizens' lives. It is considered as a place of upbringing, intergenerational contacts, source of tradition, values transmission and creation of children's and youth identity and people in late adulthood as a result. Family life becomes an engine for taking up diverse activity by people in late adulthood. It leads the elderly to entrenchment of existing identity and considering themselves in some new perspectives.

Keywords: family; identity; people in late adulthood; Cieszyn Silesia